

6. Kodeksi Theodulfove recenzije: Θ = Theodulphianus iz 9. st., pisan na crvenoj pergameni zlatnim slovima; A (Θ A) = Aniciensis iz 9. st. u riznici stolne crkve u Le Puy-u; G (Θ G) = Sangermanensis iz 9. st.; H (Θ H) = Hubertianus iz 9. st. sada u Londonu.

VI. VAŽNOST ZAGREBAČKIH LATINSKIH BIBLIJSKIH KODEKSA

Iz ovoga kratkog pregleda o latinskim prievodima i kodeksima Biblije nameće se samo po sebi pitanje važnosti latinskih kodeksa Biblije, pohranjenih u zagrebačkoj Metropolitanskoj knjižnici. Ti kodeksi, premda su zaslugom sveučilišnog profesora Dra Dragutina Kniewalda znanstveno registrirani (Croatia Saetra XIX, 1940., str. 120—122), ipak još treba da budu podvrgnuti znanstvenoj tekstualno-kritičkoj analizi, da se otkrije, kojoj od gore spomenutih latinskih familija kodeksa pripadaju, i tada bi eventualno mogli doći u obzir kao pomagala u tekstualnoj kritici za rekonstrukciju teksta Vulgate. Dakako, da bi u tu svrhu ti kodeksi najprije trebali biti izdani svietlopisno, da postanu pristupačni znanstvenoj javnosti.

Budući da moj stručni drug g. dr. M. Lach namjerava objelodaniti svoj rad o tekstualnim razlikama u knjizi Ivanova Otkrivenja u latinskim biblijskim kodeksima zagrebačke metropolitanske knjižnice, smatrao sam potrebnim, da za bolje razumijevanje toga pitanja podam prije toga ovaj kratki pregled o postanku, poviesti i kodeksima latinskih prijevoda Biblije, pa da tako čitaocima olakšam orijentaciju u tom pitanju.

Upotrijebljena literatura: Cornely R.-Merk A., S. J., Introductionis in S. Scripturae libros compendium, t. I. et II., Parisiis 1934; Hoberg G.-Kaulen Fr., Einleitung in die Heilige Schrift des Alten und Neuen Testamentes⁵, I. Bd, Freiburg im Breisgau 1911; Höpfl. H.-Gut B., O. S. B., Introductionis in Sacros utriusque Testamenti libros compendium⁴, vol. I. Romae 1940; Volović J., Historijska i kritička introdukcija u Svete knjige Staroga Zavjeta, Zagreb 1903; Merk A., S. J., Novum Testamentum graece et latine⁴, Romae 1942; Vigouroux•Fr., La Sainte Bible Polyglotte, Paris 1900—1906, tom. I.—VI.; Institutiones Biblicae scholis accommodatae⁴, vol. I., Romae 1933. e Pont. Inst. Biblico.

BIBLIJSKE BILJEŽKE¹

Literatura: Ova je bilježka zapravo kritički osvrt na habilitacionu radnju Dr. Joh. Michla »Die 24 Ältesten in der Apokalypse des hl. Johannes«, München 1938. (navodi se kao Michl). Ostala je literatura navedena u tekstu.

Dr. M. Lach

1. TKO SU 24 STARJEŠINE U APOKALIPSI (4,4)?

U Apk: 4, 1—3 kaže se:

1. Post haec vidi: et ecce ostium apertum in caelo, et vox prima, quam audivi tamquam ($\acute{\omega}\varsigma$) tubae laquentis mecum dicens ($\lambda\acute{\epsilon}\gamma\omega\nu$,

¹ Navođenje grčkog izvornika stegnuto je na najmanju mjeru zbog nedostatka slova u tiskari.

u nekim kodeksima *λέγουσα*): Ascende huc, et ostendam tibi quae oportet fieri post haec.

2. Et statim fui in spiritu (*εγενόμην ἐν πνεύματι*), et ecce sedes posita erat (*θρόνος ἔκειτο*) in caelo et supra sedem sedens (*καθήμενος*).

3. Et qui sedebat similis erat aspectui lapidis (*ὁμοίος δράσει λίθῳ*) jaspidis et sardinis, et iris erat in circuitu (*κυκλόθεν*) sedis similis visioni smaragdinae (*δράσει σμαραγδίνῳ*).

Interesantna je varijanta u r. 3. *ἱερεὶς* mjesto *ἱρις*, dakle »svećenici«, čime bi se čitav smisao redka izmijenio. Iza *ἱρις* trebalo bi da slijedi *ὁμοία*, kao običnije kako doista i neki kodeksi imaju, dakako kao pisarsku korekturu; i lect. *ὁμοίως*, adverbijalno, zajedno sa *δράσεις σμαραγδίνων*, kao viđenje smaragdnih (sc. kamena) znači samo pokušaj, da se riješi problem riedkog oblika *ὁμοίως* za žen. r. (Schmiedel uzima, da je to ovdje jedini slučaj, cf. Bousset, Die Offenbarung Johannis, Göttingen 1896. str. 288).

Ivan dakle — u prva 3 redka — vidi na nebu otvorena vrata, a u nebeskoj dvorani gleda prijestol, na kome sjedi Bog.

R. 4. glasi: *καὶ κυκλόθεν τοῦ θρόνου* (mjesto *κυκλόθεν* stoji gdje-gdje i *κύκλῳ*) *θρόνοι εἰκοσι τέσσαρες* 24 prijestola. Merk (Novum Testamentum etc. Roma 1935) uzima u tekst *θρόνοι*, a među varijante *θρόνους*, dok obratno čini Nestle (Novum Testamentum etc. Stuttgart 1914). Tekst Westcott-Hort i Weymouth imadu također *θρόνοι . . . τέσσαρες*. Noviji protestantski tumači, pa i katolici uzimlju rado *θρόνους . . . τέσσαρας* (cf. Michl 3, Hadorn Die Offenbarung des Johannes, Leipzig 1928. 68). Bousset u izd. od 1896 (str. 288) stavlja doduše u tekst *θρόνοι* etc., ali ipak kaže u bilješci (4): gegen diese anakolutische Lesart (t. j. *θρόνους*) spricht, dass nachher in sämtlichen Handschriften *εἰκοσι τέσσαρες* gelesen wird; dafür, dass im folgenden der parallele Accusativ *πρεσβυτέρους* steht.¹ Lect. *θρόνοι* čini mi se ipak solidnijom baš zbog podpuno zajamčenog *τέσσαρες*; premda Michl drži, da »der Wenfall *θρόνους* ist dem Werfall *θρόνοι* vorzuziehen«. (str 3). I kad se veli dalje: »die Wenfälle des Verses stehen gleich, ein übergeordneter *εἶδον* ist zu ergänzen« (ibidem), onda se zaboravlja da se svi ostali akuzativi u 4. r. osnivaju na konstrukcijama s *ἐπὶ*; Lochmeyer (43) drži, da »*εἶδον*« zato nije izrično stavljen, jer ono »zugleich die Funktion hat, metrisch zu gliedern (ibidem). Ipak neki kodeksi stavljaју *εἶδον* iza *ἐπὶ τοὺς θρόνους*, ali ne izpred ili iza prvi »*θρόνους*«.

4 r. se nastavlja: et super thronos (+ *εἶδον*) [*τοὺς*] viginti quattuor »*πρεσβυτέρους*« sedentes i na prijestolima 24 starješine koji sjede; [*τοὺς*] je ipak premalo zajamčen, da bismo ga mogli uzeti u tekst, kako želi Bousset (str. 289). Inače stoji pravilo »dass der Apokalyptiker die in der sonstigen apokalyptischen Tradition ge-läufigen Begriffe und Wendungen sofort mit dem bestimmten Artikel einführt (idem, str. 202); *περιβεβλημένους ἐν ἱματίοις λευκοῖς* obučeni u bijele haljine; *ἐν* se gdjegdje izpušta, te bi sam dativ instrumenti odavao čišći jezik; drugdje opet manjka *ἱματίοις*, *καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν στεφάνους χρυσοῦς* i na glavama njihovim zlatne krune (vg: et in circuitu sedis sedilia vigintiquattuor, et super thronos vigintiquattuor seniores sedentes circumamicti vestimentis albis et in capitibus eorum coronae aureae. Lect. var. »circum-amictos« i »coronas aureas« oslanjaju se vjerojatno na »*εἶδον*«

¹ Do novog izdanja Boussetove knjige iz g. 1906 nisam mogao doći.

(u lect. var.) te znače ropsko prevođenje grč. akuz. *περιβεβλημένους* i *στεφάνους χριστούς*).

Tko su dakle 24 starješine? Da uzmognemo na ovo pitanje odgovoriti, valja nam brižno izpitati neke činjenice.

Ponajprije 24 starješine sjede na svojim prijestolima »u krugu« (*κυκλόθεν, κύκλω*) oko prijestola Božjega. Dakako, da se iz kratkog apokaliptičkog izvještaja ne može doznati, kako se taj krug oblikovao (cf. Michl 3—6). Još nam je manje poznata narav vizionarnog gledanja uopće, a napose Ivanova u Apk. Premda auktori ovu činjenicu većinom mimoilaze, ona je ipak od velike, možda odlučne važnosti. Na pr. u Apc 1, 16 kaže se za »Sina čovječjega: et habebat in dextera sua stellas septem, et de ore ejus gladius utraque parte acutus exibat... Uzme li se to viđenje u posve običnom prostorno-vremenskom smislu, onda bi nakon r. 17: et posuit dexteram suam (a gdje su »septem stellae«?) super me, dicens (a gdje je »gladius acutus«?), pravo imali auktori, koji ističu nemogućnost ovakih viđenja (Hadorn 38¹⁷). Ne samo da »hier wechseln die Situationen beständig« (Hadorn l. c.), nego se imagionarno ili spiritualno gledanje bitno razlikuje od tjelesnoga (Cf. Vives, Compendium theologiae ascet.-mysticae, Romae, 1907, str. 660 sq). Slikari (Fugel, Dürer i t. d.) imali su dosta brige, da stave na platno Božji prijestol kao i prijestole 24 starješina, ali u tumačenju Apc 4, 4 takvih poteškoća nema. Tako Michl (str. 6) prikazuje kao »veću poteškoću« sljedeće: Wenn die Ältesten im Kreise um Gottes Thron sitzen, konnte Johannes nicht alle 24 Ältesten zugleich sehen, da einige von ihnen durch den göttlichen Thron verdeckt waren. Wie konnte dann der Seher feststellen, dass es 24 sind? Die Lösung muss so versucht werden: etc. Tekst nam međutim jasno pokazuje, da je Ivan vidio bez ikakvih smetnji 24 starješine, a to je moguće samo u gledanju, posve različnom od naravskoga.

Nadalje, 24 starješine sjede na prijestolima. Ivan ne opisuje ni Božji prijestol, ni prijestole starješina. Za starješine pak kaže, da su bili odjeveni u biele haljine, a na glavama im zlatne krunice. Sv. pismo često puta spominje Božji prijestol kao i *Κριστόν* (Mt 5, 34; 23, 22; Apk 2, 21; 4, 2 i t. d.), a govori i o drugim prijestolima te njihovu značenju (cf. Lueg, Biblische Realkonkordanz, Regensburg 1900 s. v. Thron) Biblija razlikuje 3 vrste prijestola: vladarska, sudačka i počasna (cf. Michl 7/8). Sam Krist obećaje apostolima sudačka prijestolja, sa kojih će na dan vječnoga suda izricati sud nad 12 plemena Izraelovih (Mt 19, 28; Lk 22, 20). U tome nema ništa neobična ni protuslovna, kako misli Bousset, a još davno prije Ekumenij, da naime apostoli i drugi velikani Crkve imadu u nebu prijestolja prije dolazka Gospodinova. Dakako da ova prijestolja zasada još nisu sudačka (cf. Michl ibidem).

3. Starješine imadu na sebi biele haljine. U religijsko-poviestnom smislu znače biele haljine radost i blagostanje. To razabiremo iz brojnih mjesta sv. Pisma, iz izvještaja apokrifne literature i profane poviesti (Isporedi o tom više Michl 8°).

4. 24 starješine su napokon okrunjeni, odnosno »ovjenčani«. Kako je starina poznavala samo čeonu vez zvan *διάδημα* (uzka povezača preko čela, načelak, trak za kneževski nakit, etc. Senc, Grčko-hrvatski Rječnik, Zagreb 1910 195 s. v.) i vienac *στέφανος* (zapravo obtok na gornjem kraju kojega predmeta idem s. v.),

možda je točnije govoriti o »viencima« negoli o »krunama«, premda s filološkog stanovišta nema tome prigovora (Schenkl, Deutsch-griechisches Wörterbuch, Leipzig 1873 s. v. Krone; cf. Michl 11²). Vrlo je karakteristično, da Sv. Pismo ne spominje »okrunjenih anđela, osim ako bismo uzeli, da je o njima govor jedino u Apk 4,4 (Michl 13). Ako dakle uvažimo ovu činjenicu, kao i to da sv. Pismo (Kol 1, 16) govori o anđelima zvanima »Throni«, ali ne kaže da sjede na priestolima (ispor. G. Kurze, Der Engels- u. Teufelsglaube des Ap. Paulus, Freiburg i. B. 1915, 102 [u Michl 8⁷], onda nam biva sve jasnije, koga će označivati vizija »24 starješina«. U ovom mišljenju utvrđuje nas još većma sam izraz »προσβύτεροι«, odnosno »προσβύτερος«, a koji se izraz nigdje u sv. Pismu S. i N. Z. ne odnosi na anđele ili duhove uobće. (Ispor. Michl, str. 32—36).

Prije nego pokušamo dati konačno rješenje ovoga zamršenog pitanja, promotrit ćemo poklonstvene čine 24 starješina, kako su prikazani u Apk 4, 0—11 te 5, 8—10.

U Apk 4, 9—11 veli se:

9. Et cum darent (διαν δώσουσιν) ilia animalia gloriam et honorem et benedictionem sedenti super thronum, viventi in saecula saeculorum.

10. procidebant (πεσοῦνται) vigintiquattuor seniores ante sedentem (ἐνώπιον τοῦ καθήμενου) in throno, et adorabant (προσκυνουήσουσιν) viventem in saecula saeculorum et mittebant (βαλοῦσιν) coronas (στεφάνους) suas ante thronum dicentes:

11. Dignus es, Domine Deus noster, accipere (λαβεῖν) gloriam et honorem et virtutem, quia tu creasti omnia, et propter voluntatem tuam erant et creata sunt.

Lekcija δώσουσιν dobro je zajamčena, kako se vidi iz ostalih futura koji slijede: πεσοῦνται, βαλοῦσιν (lect. var βάλλοουσιν svodi se na pogriješku prepisivača zbog λλ), προσκυνήσουσιν (prez. προσκυνούσι; koji »lesen manche Hss, statt der Zukunftsform [H. II. 136 f], kako kaže Michl (54¹) ne donosi nijedno krit. izdanje N. Z. koje mi je pri ruci [Merk, Nestle, Bousset, Hadorn], pa se vjerojatno radi o rukopisima manjeg značenja). U lat. ima vg »procidebant« za πεσοῦνται (lect. var. »procedebant« je svakako lapsus calami, dok se prievodi »procident« (πεσοῦνται) i »adorabant« za προσκυνήσουσιν kao i »mittent« za βαλοῦσιν očito oslanjaju na grčki izvornik).

Kako futuri δώσουσιν, πεσοῦνται i t. d., uzeti ovdje u aorisnom značenju (Radermacher 179, Errandonea 74¹), nijesu važni za određivanje smisla rečenice, valja nam protumačiti samo česticu διαν U klas. grč. ima διαν dvojako značenje: 1. s konj., kad po prilici, u vrijeme kad, ako, kadgod, dok; 2. u helenist-grč. kad jednom kad (Senc., s. v.). Koji je smisao ovdje, najlakše se razabire u vezi sa predhodnim 8. redkom: Et quattuor animalia... requiem non habebant die ac nocte dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens... Za pohvalu, koju izriču »ζῶα« imamo analogiju u Is VI 3, gdje Serafi govore jedan drugomu: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum, plena est omnis terra gloria ejus (LXX i hebrej. biblija daju isti smisao redka). Vjerojatno ovim riečima nije iscrpljena djelatnost »4 bića«. To nam daje naslućivati 9. r. koji govori o »δόξα« i τιμή i »εὐχαριστία«, što sve izkazuju ova »bića« Bogu. Smisao je dakle ovaj: 4 lića daju Bogu slavu, čast i hvalu (»nemaju mira danju ni noću«). Ivan gleda

samo jedan mali izsječak te njihove akcije, i izrazuje je ovako: *λέγοντες. Ἅγιος κτλ.* U čemu se sastoji cijeli poklonstveni čin (*δόξα, τιμή, εὐχαριστία*), o tome nije ovdje govor, i Ivan ga samo spominje. Ali kad je čin gotov, tada i 24 starješine padaju ničice pred Bogom i klanjaju mu se i stavljaju svoje »krune« pred njegov prijestol. Pošto se iz teksta nikako ne može razabrati, kako dugo traje hvalospjev Bogu, to se ne može ništa reći ni o tome, koliko puta se zbiva akcija 24 starješina. Ivan gleda čitav događaj samo jedanput, ali ne izključuje mogućnost, da se on zbiva češće. Po mom mišljenju treba *ἡμέρας καὶ νυκτός* logički povezati uz »ἀνάπαυσιν, οὐκ ἔχουσιν«, i na taj način će se lakše sačuvati uzvišeno dostojanstvo čitave slike (ispor. Michl 55 sl., Bauer s. v *διὰν* Hadorn 72);

Hvala, koju izgovaraju starješine zgodno nadovezuje na hvalu 4 bića: ova daju Bogu *δόξαν καὶ τιμὴν καὶ εὐχαριστίαν*; 24 starješine pak kažu: *ἄγιος εἰ . . . λαβεῖν τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὴν δύναμιν*. U lect. var. je »Κύριε« mjesto *ὁ Κύριος καὶ*; iza *ἡμῶν* čitamo gdjegdje *ὁ ἄγιος*; umjesto *ἦσαν* stoji lect. var. *οὐκ ἦσαν*; ova lekcija, kojom se znatno mienja smisao: propter voluntatem tuam non (?) erant etc., nije od većeg značenja, jer ne samo da je slabo zajamčena, nego i smisao čitave hvale ne bi bio posve prikladan: čemu isticati »omnia propter voluntatem Dei non erant?« Zanimiva je novost u pohvalu starješina, što oni pozivajući se na hvalu 4 bića (*δόξα, τιμή, εὐχαριστία*) kažu: *ἄγιος εἰ . . . λαβεῖν . . . δόξαν . . . τιμὴν . . . δύναμιν*. To svakako nije isto, što i *εὐχαριστία* (protivno drži a Lapide 116) i prema tomu starješine očito unose nešto novo u hvalu 4 bića. Izraz »*λαβεῖν δύναμιν*« mogao bi se hrvatski izreći: da istinski (stvarno, moćno) zavladaš, ravnaš etc. Božja vlast i moć osobito se lijepo odrazuje u onim (razumnim) stvorovima, koji je dragovoljno priznaju i u svemu joj se podvrgavaju. To je želja 24 starješina, i to je smisao njihove simboličke akcije pred Bogom.

Iz cieloga odlomka Apk 4, 9—11 ipak ne možemo sa sigurnošću razabrati, tko su 24 starješine. No zato nam tim jasnije rješava poteškoću hvala, odnosno pohvalna pjesma 24 starješina u Apk 5, 8—10, a koje mjesto u Vulgati glasi ovako:

8. Et cum aperuisset librum, quattuor animalia et vigintiquattuor seniores ceciderunt coram agno habentes singuli citharas et fialas aureas plena odoramentorum, quae sunt orationes sanctorum, et cantabant canticum novum,

9. dicentes: Dignus es Domine accipere librum et aperire signacula ejus, quoniam occisus es et redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu et lingua et populo et natione,

10. et fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes; et regnabimus super terram.

U čitavom ovom odlomku najvažnija su čitanja: »redemisti nos«, »fecisti nos« i »regnabimus«. Lect. redemisti nos imadu svi grč. i lat. kodeksi (izuzevši grč. kodeks A, koji izpušta *ἡμᾶς*). Mjesto »fecisti nos« čitamo u kodeksima Vulgate AGC i kod Ciprijana »fecisti eos«. Ovo isto nalazimo i u ogromnoj većini grč. kodeksa: »*ἐποίησας αὐτούς*«. Samo sahidski, a gdjekad i armenski prievodi te vetus latina (u kodeksu g) i minuskulni kodeks 792 (iz 15. stolj.) čitaju »fecisti nos«. Važno je nadalje, da se »regnabimus« nalazi samo u lat. prijevodu, i to u službenoj Vulgati te kodeksima

Vulgate DG. Ostali kodeksi Vg (AFJMCZCBV), kao i starolat. kodeksi g imaju »regnabunt«, prema grč. »*βασιλεύουσιν*«. Osim ovoga futura »*βασιλεύουσιν*« vrlo je dobro u grč. zamjenjen i prezent »*βασιλεύουσιν*«. (Na lekciju »*βασιλεύομεν*« nisam se obazirao, jer nju jamče samo neki riedki minuskulni kodeksi 14./15. stoljeća [kao na pr. kodeks 467 i dr.]).

Uzimam dakle ponajprije, da je lect. »redemisti nos« dobro kritički zajamčena. Sve, što iznosi Michl (str. 68—71) protiv »*ἡμᾶς*« ne čini mi se dovoljno uvjerljivim protiv jednodušne tekstovne grčko-latinske predaje u prilog »redemisti nos«. Uzput spominjem, da taj isti codex izpušta u r. 9 kod *τῷ θεῷ* lič. zamjenicu »*ἡμῶν*«, koja je također tekstovnom predajom posve sigurna. — Tischendorf, Westcott-Hort i Nestle izpuštaju lect. »*ἡμᾶς*«, dok je v. Soden i Merk stavljaju u zagradu.

Lekcije nadalje »fecisti eos« i »regnabunt« [odnosno regnant] imadu se smatrati izvornima, te su s tekstovno-kritičkog gledišta opravdanije od službenih Vulgatinih čitanja »fecisti nos« i »regnabimus«.

Izvornik bi dakle (u lat. prievodu) na ovim najvažnijim mjestima glasio ovako: ... 4 animalia et 24 seniores ceciderunt coram agno... dicentes: Dignus es Domine... quoniam... redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu et lingua et populo et natione, et fecisti eos Deo nostro regnum et sacerdotes et regnabunt (regnant) super terram.

Tekst služb. Vulgate se vrlo lako tumači. Ali ni ovaj izvorni tekst ne pruža eksegezi osobitih poteškoća. U prvom redu valja napomenuti, da pohvalnu pjesmu pjevaju zajedno 4 bića i 24 starješine, za koje u skupnom smislu ne može u potpunosti vriediti izreka: redemisti nos ex omni tribu et lingua etc... No tim više možemo početak hvale: »Dignus es Domine accipere librum et aperire signacula ejus« staviti napose u usta 4 bića. Sliedeći stavak: »quoniam occisus es et redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu et lingua et populo et natione« vrlo dobro pristaje odkupljenima na zemlji, dakle ljudima, u prvom pak redu prvencima i predstavnicima svih spašenih. Zbog simboličkog spominjanja svekolikog čovječanstva (ex omni tribu et lingua et populo et natione) shvatljiva je »mutatio subiecti«: et fecisti eos (t. j. sve ostale spašene) Deo nostro (Bog je jedan i zajednički svima) regnum et sacerdotes. (To, što mnogi grč. kodeksi čitaju »reges« mjesto »regnum« ne utječe na smisao.) Čitava pjesma završava poklikom: »regnabunt super terram«. Sveti Otc i tumačitelji Sv. Pisma iznieli su divna tumačenja teksta, koji je istovjetan s današnjim tekstom Vulgate (izpor. Corn. a Lapide, Tom. XXI str. 132), ali jednako liepi, dapače još i snažniji smisao ima tekst, koji je bolje zajamčen od Vulgate.

Tako smo evo na osnovu dvaju poklonstvenih čina 24 starješina (Apk 4, 9—11 i 5, 8—10) došli do zaključka, da u »starješinama« valja gledati ljude, i to najvjerojatnije predstavnike svih spašenih krvlju Kristovom. Ostale poklonstvene čine odnosno pjesme zahvalnice, što ih Apk pripisuje 24 starješinama (na pr. 5, 14; 11, 16—18; 19, 4 a vjerojatno i 12, 10—12) ovdje ne razpravljam, jer su od manjeg značenja. Zahvalna pjesma u 12, 10—12: Nunc facta est salus... quia proiec-tus est accusator fratrum nos-

t r o r u m . . . bila bi mnogo u prilog tezi, da su 24 starješine ljudska bića; Apk je međutim pripisuje »glasu u nebu« (Et audivi vocem magnam in caelo dicentem). Swete (155) i Allo (184) drže, da je to glas 24 starješina (v. Michlh 75⁴). Arndt (975¹⁷) kaže, da taj glas ne dolazi od anđela, već od ljudi, koji su već ušli u vječno blaženstvo. C. a Lapide kaže, da je taj glas »Angelorum et Beatorum celeusma, sive acclamatio et congratulatio exultantium de prostrato et profligato daemone etc. Michl u svom djelu »Die Engelvorfstellungen in der Apk, I. Teil, München 1937. (216—9) opet pripisuje taj glas izvjestnoj grupi anđela.

I inače se spominju 24 starješine u Apk. Tako na pr. u 5, 56; 5, 11; 7, 11; 14, 3. Vrlo je poučen odlomak 7, 13—14, gdje sv. Ivan na upit jednoga od starješina odgovara: *ὁμοίε μου, σὺ οὐδὰς*. Zbog ovoga »ὁμοίε« drže gotovo svi protestantski tumačitelji Apk, pa i neki katolički (na pr. Alls), da su 24 starješine anđeoska bića, a ne ljudi. Njih vrlo dobro pobija Michl (78—9) navodima iz Sv. Pisma i apokrifne književnosti, iz kojih se jasno vidi, da se tu radi o običnom izrazu udvornosti, običajnom manje više u svih kulturnih naroda. Osobito su značajna mjesta u Iv 12, 21; 20, 15; Mt 13, 27; 21, 30, 25, 11, 24; Lk 14, 22 i dr., koja dokazuju, da je taj izraz kao nagovor mužkih osoba bio kod Židova vrlo običajan.

Preostalo bi nam još razpraviti pitanje, u kojem smislu valja uzeti 24 starješine kao predstavnike svih spašenika. Michl je posvetio tome preko 50 stranica (81—132), da napokon na str. 143 dade pregled nađenih posljedaka: 1. 24 starješine su nebeski starješine Crkve, slično kao što svećenstvo predvodi zemaljske crkvene zajednice. — 2. 24 starješine nisu poviestna već samo vizionarna skupina ljudi, ali to viđenje ipak smjera na izvjestna poviestna lica. — 3. Viđenje 24 starješina predstavlja zbor starozavjetnih pravednika.

Prvom i drugom posljedku ne bi se moglo prigovoriti, jer je za svaku tvrdnju iznesen jak i obširan dokaz (str. 92—108). Ali za treći posljedak bismo uzalud tražili onu jasnoću u dokazivanju, koju s pravom smijemo pretpostaviti u ovako važnom pitanju. Tko pozorno pročita u Michlovoj knjizi 4. dio: 24 starješine u kršć. predaji i tumačenju (str. 117—132), vidjet će, da je jedini Berengaudus (str. 127³) gledao u 24 starješinama vizionarni prikaz izključivo starozavjetnih pravednika. Svekoliko otačka i crkvena predaja, izuzevši izvjestna i neznatna kolebanja, bez sumnje se priklanja tvrdnji, da u 24 starješinama treba gledati vizionarne likove nesa mo Staroga nego i Novoga Zavjeta. Tamo misle Ekumenij, Andrija Cezarijski, Viktorin, Tikonij, Primazij, Apringij, Beda Beatus, Walafried, Haimo, Rupert von Deutz, sv. Albert, Ribera, Viegas, Alcazar, Tirinus, Cornelius a Lapide, a od novijih Bleak, de Wette, Wezsäcker, Bisping, Stern, Hengstenberg, Elrard, Düsterdieck, B. Weiss, Keil, A. Schäfer, Waller, Kremenz, Tiefenthal, Prager, Raton, Greijdanus, Eaton i dr. (str. 131). U modernim pučkim komentarima Sv. Pisma (dakako samo katoličkim) naići ćemo na ovakvo shvaćanje 24 starješina gotovo bez iznimke. Tako na pr. Arndt (950¹⁰) kaže vrlo dobro ovako: »Ob es alt- und neutestamentliche Vertreter sind, etwa die Patriarchen und die Apostel, steht nicht

fest, nur eines ist klar: sie sind in der Zahl zweimal zwölf Vertreter der alt- und neutestamentlichen Gemeinde«.

Držim, da napuštanje ove liepe misli o staro- i novozavjetnom predstavnictvu Crkve Božje u Apk 4, 4 znači bezpotrebno odstupanje od katoličke biblijske predaje i prema tome nazadak u izpravnom i katoličkom shvaćanju Sv. Pisma. Ne postoji ni jedan ozbiljan razlog, koji bi nas prisiljavao, da se priklonimo kojem drugom shvaćanju toga pitanja. Sve naime eksegetske poteškoće otpadaju, ako se ima na umu, da se u Apokalipsi uobće radi o vizionarnom a ne o stvarnom, poviestnom iznošenju događaja ili osoba. O tom se zgodno izražava Michl (112): »Das Sosein aller dieser apokalyptischer Erscheinungen gilt nur für die Schauung... Die Altesten sind deshalb zu fassen als das Schauungsbild für den Chor der Väter (S. i N. Z. o. m.)... Die Apokalyptiker lieben es, bestimmte Zahlen anzugeben und besonders Zahlen, die eigenartige Bedeutung in sich tragen«. I zato je bezpredmetno razpravljanje Zahnovo u »Die Offenbarung des Johannes«, Leipzig 1924, I, dio str. 322 o Matiji, Pavlu i t. d. Kao što je izreka u Apk 21, 14: Et murus civitatis habens fundamenta duodecim, et in ipsis duodecim nomina duodecim apostolorum Agni (variante ne utječu na smisao: duodecim³ >; in ipsis] super ea) — zapravo čista simbolika, jer in concreto ima više od 12 apostola, tako i izreka u Apk 4, 4: et in circuitu sedis sedilia viginti quattuor, et super thronos viginti quattuor seniores sedentes etc. simbolički, vizionarno predočuje dvie poviestne činjenice: 12 sinova Jakobljvih predstavnici su starozavjetne, a 12 apostola predstavnici novozavjetne Crkve. U stvarnosti su pak obje činjenice ponešto izmijenjene: među predstavnike starozavjetne Crkve ulaze sinovi Josipovi Efraim i Manasija (Josua 17, 14 sl.), a u zboru apostolskom na Judino mjesto dolaze apostoli Matija i Pavao, a da apostola Barnabu (Dap 14, 4; Gal 2, 9; Kor 9, 5, 6) i druge učenike ne spominjem. Štaviše, u stvarnosti je i staro i novozavjetno predstavnništvo Crkve mnogo brojnije. Tu su muževi patriarškog doba, zatim proroci naroda Izraelskog, tu su 72 učenika Gospodnjih i t. d. Ipak je sva ta stvarnost vrlo snažno prikazna u viđenju kao 2 × 12 starješina pred prijestolom Božjim. Ovakvo je shvaćanje 24 starješina ne samo u skladu sa tradicionalnom katoličkom eksegezom, nego ono najbolje pristaje u obći okvir apokaliptičkih slika sv. Ivana apostola.

DRŽAVNO PRIZNANJE ZA NAŠE SJEMENIŠTNE I REDOVNIČKE BOGOSLOVIJE

Dr Franjo Herman.

Za crkveno područje ove su naše škole nefakultetska filozofsko-bogoslovna učilišta, koja se ravnaju propisima sadržanima u Kodeksu kanonskog prava (kk. 587—589, te 1365—1366), dok za bogoslovne fakultete vriede izključivo odredbe konstitucije Pija XI., *Deus scientiarum Dominus* (24. V. 1941.).

Što se tiče državnoga područja, bio je u našim krajevima, školski značaj sjemeništnih i redovničkih bogoslovija donekle ureden odredbama članka VI. i XVII. staroga Austrijskoga konkur-